

گونش آذربایجاندا ساچیلیر - ۳

دانشیق متنی

م. کریمی

۱۴۰۱/۰۴/۲۶

آذربایجانا خدمت ائدن لر

کئچن هفته آذربایجانا خیانت ائدنلری تانیدیق. فارس شعوبیه سی نین اوچونجو مرحله سینده استعمارین نظریه لریله دیکتاتورلوق قورولور، اوندان اؤنجه ده ماسیونرلر تربیه اولموشدور و ۷ ماسون میدانی الدهه ائتمیشدیر. بو ۷ ماسون عبارتدیرلر: سر جان ملکم / سر ویلیام جونز / سر رونالد نیکولسون / سر هنری راولینسون / سر ادوارد براون / سر توماس والکر آرنولد / سر ادوارد دنیس راس. (اسماعیل رائین، فراموشخانه و ماسیونری در ایران، ۳ جلد، ۱۳۵۷، چاپ سوم، ص ۱۵).

بونلار تئورو دوزلدیرلر، آرخائیزی پوفله ییب فارس قومونا تاریخ یازیرلار، اونلاری بیر دولت - بیر ملت آدینا مدرن بزه ییب، اونلارا قوندارما تاریخ یازیب - اصیل تاریخمیزی تحریف ائدیرلر، ایراندا غیرفارس ملیت لری باسیب ازیرلر. محمدعلی فروغی بو ایشین مدیریتی نخست وزیر عنوانی آلتیندا قبول ائدیر و کابینه سی ده تمام شوونیستلردن عبارت دیر. آنجاق بونلار چالیشیرلر تورک ملتیندن حکومتی آلاراق تورک ملتی تحقیر، توهین، تهدید و توفنگ ایله میدانان چیخاردیب و فارس ائلینی ایرانا قوندارسینلار و ایرانی فارسیستان آدلاندیرسینلار. بورادا محمود افشار گلیر و ۵ دقیقه تورک کلاسی نین دایر اولماغینا اؤز مخالفتینی گؤسته ریر. ایرخ افشار یازیر: در کتاب های درسی باید ترک ها و سلسله های ترک را وحشی، بیگانه، مهاجم و اشغالگر نامید؛ حتی میراث های باستانی مرتبط به این قوم را به نحوی نابود کرد. (آذربایجان و زبان آن، ۳۱۲). رضاشاه آذربایجاندا اولان عابیده لری ویران قویماغینا شاهد اولموشوق. البته آذربایجانین بوگون ده اثرلرینی ساخلامامزلیق، اورمو دریاچه سینی قوروتماق و باشقا ایشلر همان سیاستین داوامی دیر. دکتر ولایتی نین نظرلری نین اجرایی دیر کی آذربایجاندا سرمایاگذارلیق اولماسین ؛ چونکی ایرانا قالان دئییلدیر.

مستوفی آذربایجان استانداری اولور، سرشماری خرماری آدلاندیریر، مدرسه لرده تورکجه دانشماغی محصللره و معلم لره قدغن ائدیب و نه توهین لر کی ائتمه ییر. محسنی، اونون دالیجا ذوقی کیمی لر آموزش و پرورشه گلیب اوشاقلاری نه توهینلره و تنبیه لرله اینجیدیر. نهایت شیخ الاسلامی کیمی خائن لر، اوشاقلاری آنا آتالاریندان آلیب عمومی فارس یئرلرینده ساخلاماقلا، آنادیللرینده محروم ائتمک و بو غیرانسانی جنایت لرله فارسیجانی اوشاقلارا اؤیرتمه یی اؤنرله ییر. بوگون همین بو یولو سید جواد طباطبایی، علی مرشدی زاد ، حمید احمدی و باشقا خائن لر داوام ائدیرلر. آنجاق بونلارلا آذربایجانا عشقی اولانلار، خالقیمیزی سئون لر ده واردیر. آما باخین خائن لر ناز و نعمت ایچینده یاشاییب، استعماردان درس آلیب، مال - دولت تاپیرلار، آما خدمته گلن لر دوستاقلاردا، سورگونلرده، قالیرلار، ایشلرینی الدهه و ثریب غریب شهرلره کؤچمه یه وادار اولورلار. بوگون ده بئله دیر. آذربایجان گنج لری - عالی تحصیل آلاراق اللری قولتوغوندا قالیب یا باشقا اؤلکه لره و یا باشقا ولایت لره کؤچمه مجبوریتینده قالیرلار. بیر حالداکی آذربایجان توپراقلارینی منابع طبیعی عنوانی آلتیندا باشقا یدرلردن گلن مهاجرلره پایلا بیرلار. بو ایشلردن کیم لر بهره له نیر؟

دېلىمىز تور كچه اولاراق دونيانىن ان قايدالى دىلى و اۋز گۈزلىك لىرلە و اۋزلىك لىرلە مېن ايللىك لىر تارىخىنە مالىكىدېر. بو دىلىن زىنگىنلىكى و گۈزلىكى دونيا دىلچى لىرىن رىغبىتىنى قازانمىش، دىلىمىزىن گۈزلىكلىرىنى يارادان ايلك اۋنجه دە سئومىلى خالقىمىزدېر. دىل اۋنجه خالق دىلىندە يارانىر، گۈجلە نىر، سونرا ادبىلر، يازىچىلار و شاعىرلر اونو داها آرتىق گۈجلندىرىر، بزه بىر و زىنگىنلىشىدىرىر. بو گۈزلىك لىرى گلىشىدىرن لردن دانىشماق اىستە بىرم. البتە ايلك اۋنجه آنادىلىن اۋنمى حاققىندا بىر نچە بىلگىن لىرىن سۈزۈنە اشاره ائتمك ياخشى اولار:

ماندلا، هايدگر، يونسكونون سۈزلرىلە كىفايتلە نىرم. ماندلا دئىير:

بىر انسانلا بىلمە دىكى دىلدە دانىشمىين، چون سۈزونوز اونون مغزىنە گىرمز، اما آنادىلىندە دانىشارساز اورە بىندە اوتورار.

هايدگر دئىير:

آنادىلى دوىغو و الهام قايناعى دىر، بونا گۈرە آنادىلىلە مخالف اولانلار انسانىن ان درىن روحو ايله ساواشىرلار و نھايتدە سىناغا اوغراپارلار.

هايدىگرىن باشقا بىير سۈزۈ دە واردىر:

بىر ملتىن دىلى يوخ اولورسا، وارلىق صحنە سىندن چىخار.

سیدجمال الدین اسدآبادى:

اۋز دىلىنى اونودان هر ملت، اۋز تارىخى نى دە اونودار و همىشه لىك قوللوقدا اسىر قالار.

سازمان يونسكو طرفىندىن بئله دئىيلير:

آنادىلى نىن يازىب اوخوماغىنى بىلمە ين آدام ساوادسىز سايىلار.

جامعە شناسلار نظرىه سى:

آنادىلى آناسودو ايله انسان جانىنا سوزور، تكجه اونون اۋلومويلە جاندان چىخار. باشقا بىر دىلى آنادىلى نىن يئرىنە تھمىل ائتمك جنائت سايىلير.

پروفىسور جىنو آلفرد:

آنادىلىنى اوشاقلارىنا اۋيرتمە ين هر بىير كس، تكجه آتا – آناسى و اوشاقلارىنا خىانت ائتمىر، هابئله بوتون بشرىتە خىانت ائدىر، چون بشرىن مدنيت لرىندىن بىرى نىن يوخ اولماسىنا سبب اولور.

ايندى تور كچه مىزه خدمت ائدىلرلىن نچە سىنى دە تانىياق:

دېلىمىزە خدمت ائدىلرلىن باشىندا ابورىحان بىرونى دايانىر. **ابورىحان بىرونى** بو گۈزلىك لىرە اشاره ائتمىش و اۋز محبتىنى آيدىنلاشدىرمىشىدىر. سونرا اسكى و كلاسىك ادبىياتدان دانىشاندا علامە زمخشرى، تور كچه

دیوان یاراتمیش، دیلیمیزین گۆزللیک لرینی ده آچیقلامیش، ابن مهنا دا بو گۆزللیک لری اوزه چیخارمیش، سونرا یوزلرجه شاعیرلریمیز ۴جو یوزایلدن باشلایاراق ان گۆزل نمونه لری یاراتمیشلار بو آرادا خواجه احمد فقیه، الیاس بابا، خواجه دهانی، خواجه علی خوارزمی، شیخ عزالدین حسن اوغلو، ۴۰ غزل و ۱۲۳۸۰ بیت لیک سیره النبی مثنویسی له ، و یوزلرجه باشقا شاعیرلریمیز. البته بونلاردا اولان دوشونجه نی ده یرلندیرمه لی بیک. انشالله شاعیرلریمیزی تانیتدیرما بؤلوملره چاتاندا اولارین دوشونجه لرینه اهمیت وئره جه بیک. دیلی یاساق ائدن لر بو دوشونجه لردن قورخورلار، یوخسا کتابدان چوخ کتاب. بونلار بوگونه قدر فارابی نین - تورک فیلسوفون مدینه فاضله سیننی فارسجایا ترجمه لری نین قارشینی آلمیشلار. چونکی بورادا دوشونجه وار. بورادا انسانیتدن دانیشیلیر.

یوزایلدن چوخدور کی ماسونلار و فراماسیونرلر "بیر ملت - بیر دولت - بیر دیل" عنوانی آدینا ایرانی بیر جزیره یه چئویریب و فارسجادان باشقا دیلرلی یاساق ائده رک بیر دیلی، کیملیک سیمگه سینه چئویرمیشلر. بو ماسونلار قارشیندا خیانت کارلارین قارشیندا حقیقتی قورویانلار دا واردیر. یوزایلدن آرتیق دیر کی انسانسئور خادم لر آذربایجاندا باش قووزاییب و خالق می معرفلندیرمک اوچون چابالار گؤستمیشلر. بونلاردا **میرزا حسن رشدییه، جبار باغچه بان** آدلارینی هامیدان اؤنجه یاد ائتمک گرکدیر. رشدییه ایلک آنادیلی کتابینی حاضرلایاراق تورک دیلینی مدرنلشدیرمه فیکرینده اولموش و اوشاقلاری علم و بیلیمه چکمک مقصدیله علمی صورتده کتابلار حاضرلامیشدیر. جبار باغچه بان دونیا شهرتلی عالیم اولاراق اوشاقلارین معارفنامه سی اوچون اوشاق کتابلاری یازمیش، عئینی حالدا وطنیمیزه خیانت ائدن لری ده افشا ائتمیش و اولارین خائنجه سینه داورانیشلارینی آچیقلامیشدیر. اونون تورکجه کتابلاری چوخدور. همین کتابلارلا دیلیمیزه و خاقیمیزا خدمت ائتمیشدیر. باغچه بانین یازدیغی کتابلار بونلاردان عبارتدیر:

(۱) کیتاب الیفبا

(۲) جوجوقلا را بایرامچیلیق، شعرله کیچیک داستانلار،

(۳) پروانه نین کتابی، شعرله کیچیک داستانلار،

(۴) قیزیل لی یازراق، شعرله کیچیک داستانلار،

بو کتابلار هامیسی ۱۳۰۶ دا چاپ اولموش.

رباعیات خیام تورکی (ترجمه)

نچه اویون - نمایشنامه - تورکجه یازمیشدیر او جومله دن:

خائن قالدین، ۱۳۱۷، اویون.

شیخ شامیل، اویون.

فداکار معلم، ۱۳۰۰، اویون،

جهانگیرلیک نمایشی (امیر تیمور)، اویون، ۱۳۰۶ .

اثر کگ خالا قیزی، اویون، ۱۳۰۶ .

«مجد زبان»

عمر خیامین رباعی لرینی تورکجه یه ترجمه ائتمیشدیر. رضاشاهین سیخینتی و بوغونتولو زامانیندا اوجا سسله اؤز وارلیغینی سسله میس و کیملیغینی ساخلامیشدیر.

استعمار ایله دیکتاتورلوق یارانیرسا، فراماسیونرلر آذربایجانا هجوم گتیریرسه لر ده آذربایجان سوسماییر، اؤز مودافیعه لرله دایانیر. بونلارین باشیندا **معجوز شبستری** واردیر.

میرزا علی معجوز شبستری ۱۶ ایل تامام استانبولدا یاشاییر. استانبولون آزادلیق هاواسی، علم اوجاقلاری - نین اودو اونو دا یاندیریر. باجاردیغی قدر اؤیره نیر، تجربه قازانیر، مطالعه ائدیر، شرق ادبیاتی، معاصر اجتماعی - سیاسی درگی لری هوسله ایزله ییر. سیاسی، اجتماعی دنیا گؤروش لرله تانیش اولور و نهایت ۳۲ یاشیندا اؤز وطنینه قایدیر. آنا وطنه قایدارکن، آنا یوردونون - سئوملی خالقینی نه قَدَر دنیا خالقلاریندان گئری قالدیغی، شاعری سارسیدیر. معجوز شیخ محمود شبستری نین مقبره سینده درس کلاس لاری قوروب، وطن ائولادینی مدنی حیاتا حاضر لاما ق اوچون چالیشیر. الینه قلم آلیب، درین دوشونجه لرینی کاغاذ اوسته گتیریر، توپلومون چیرکین غده لرینی دئشه له ییر. اونون مدنی حرکت لریندن بیر، بیرینجی دفعه اولاراق ایران تاریخینده قیز مکتبی نی قورماق اولور. معجوز، بو ایشیله تربیه اوصولو یولوندا یئنی بیر جیغیر آچیر. معجوز بو ایشله برابر، یارادیجیلیغی نین بؤیوک بیر بؤلومونو قادینلارین درس اوخوماغینا حصر ائتمیشدیر. بو جهتدن ده ایران ادبیاتیندا گؤرولمه میس بیر ایش گؤرور.

معجوز بالاجا بیر کند و یا قصبه ده یاشاماسینا باخما یاراق، گؤردویو ایش و بورا خدیغی اثر چوخ بؤیوک اولموشدور. او، خرافه لرله آیدینجاسینا دؤیوشور، خالق ی اویاتماغا چالیشیر و نهایت مرتجع قوه لر - اربایلار، خانلار و ... اونو راحت بوراخماییر، روحانی لر ده اونو تکفیر ائدیرلر. استبداد دا اونون یاخاسینی بوراخماییر چونکی اونون اودلو قلمی استبدادین بساطینی اودا چکیردی. معجوز آزادلیق معناسینی ساده دیل ایله آچیقلاماسی، ظلمو و استبدادی افشا ائتمه سیله خالقا بؤیوک اوپانیش روحو یارادیردی. رضاخان بونو تحمل ائده بیلمزدی، نهایت اونون سورگون اولما امری صادر اولور.

معجوز بؤیوک بیر شاعر دیر. ایندی خالقیمیز تکجه تنقید و هجو شاعری کیمی تانییر. مختلف موضوعلاردا، معجز شعرلری نین هامیسی معاریفی، مدنیتی، آزادلیغی تبلیغ ائدیر و جهالتدن شکایت له نیر. معجزده، اوستادی صابر کیمی خالق حرکتینا حساس و اجتماعی فلاکت لری دریندن دوپان بیر مصلح و شاعر دیر. صابر کیمی کسکین سیاسی ساتیراسی اولماسادا، ماراقلی و شیرین گولوش مهارتی واردیر. «خالق بیدار ائیلهرم» عنوانلی شعر ای ادبیاتیمیزدا خالقا اولان محبتینی گؤسته ریر.

معجزین گاهدان قادینلارا لازیم اولان سؤزلرینی توکذبآن باجی خطابی ایله سؤیله ییر. توکذبآن، اونون خانیمی سی دیر، او جمله دن یازیر:

سات میتیل یورقانیوی، وئر سربازه، قورتار جانیوی

ای توکذیب باجی، مروّت گؤزله مه جلا ددن ...

همین شئعرین آردیندا گلیر:

دویدو استبداددن تورک و فرنگ وروم و روس

دویمادی بیلیم نییه ایرانلی استبداددن؟

معجزده اولان جسارت بلکه شرق اؤلکه لرینی نین هئج بیر شاعرینده یوخدور. معجز ائله بیر شاعر دیر کی قولدور رضاخانین قیلینجی نین دال - قاباغی کسه ن بیر دؤره ده جمهوریت نغمه سینی قووزاییب و خالق اوچون استبداد

الیندن آزادلیق ایسته‌ییر. او، تکجه ظالم‌لر قارشیندا یوخ، بلکه خرافاتچی قره قوه‌لر قارشیندا دا دایانیر، او، سینه‌گریب سؤزونو سؤیلور. بوگون معجوزون دیوانی یاساق اولدوغونا باخمایارق، چوخلو ائولرده آینا و قرآن لا برابر طاقچا لاردا ساخلانیلیر.

معجوزون شعرلرینده ساده‌لیک، صمیمیت و صداقت اؤزونو گؤسته‌یر. اونون بوگون بئله سئویملی شاعر اولدوغونون نه‌دن، ساده و زحمتکش انسانلار درد‌لرینی، غم - کدرلرینی بیان ائتمه‌سینده‌دیر. او، خالقینا اوز چئویره‌ک ظالم‌لر، ریاکارلارا و مرهوم پرست آداملارا دال چئویریپ، خالقیندان مدافعه ائدیر و بوگون خالقیمیز دا اونو سینه‌سینه باسیب، سئویر.

او، خالقیمیزین آغیرو دؤزولمز شرایط ده یاشاماغینی، خالقین ساوادسیز و عوام اولماسی نین نه‌دن لرینی یاخشی بیلیر آنجاق اونو گیزلتمه‌ییب، بلکه آشکارا چیخاریپ و اؤز هدفینی دئییر:

جهل ایله قدم باسما طلسمات جهانہ

علم اولماسا مفتاح فضیلت اله گلمز.

معجز قیزلارا و قادینلارا درین حرمتی اولوب و اونلار حاققیندا اولان ظلمه قارشى دایانیر. او، قادینلاردان ایستیر اؤز حق‌لرینی آلاق بیر انسان کیمی اجتماعی - سیاسی فعالیت‌لرده اشتراک ائدیب، جهالت زنجیرلرینی قیریپ و آزاد یاشاسینلار:

گره‌ک آزاد اول اوغلان کیمی قیز

چه در صنعت، چه در فن کتابت

قیچین اؤرتسون گره‌ک، آپسین جمالین

وبالی بوینوما روز قیامت

جهالت پرده‌سین بیرت، آت اوزوندن!

طلوع ائتسین بیزه شمس سعادت.

معجز قادینلارا اولان تضييق‌لری دوشونور، حسّ ائدیر و سبب‌لرینی ده بیلیر.

محمدعلی صفوت ده او خفقانلی گونلر و ایلرده اؤز آنادیلینه حورمت و سئوگیسینی سؤیله میشدیر. محمدعلی صفوت دوشونجه‌لی بیر روحانی، طبعی روان بیر شاعر‌دیر. اونون قلم یاد‌گاری آذربایجان ادبیاتی نین قارانیقلارینی ایشیق‌لاندیرمادا بؤیوک تأثیری اولموشدور. صفوت ساده بیر شاعر یوخ، بلکه مفکوره‌لی بیر عالم کیمی، تاریخیمیزین قاراقولوق چاغیندا چیخیش ائتمیش و گؤزهل اثرلریله خالقیمیزین اوره‌ک سؤزلرینی ترنوم ائدیب، اوره‌ک‌لرینه دؤزوم، قوللارینا قوت وئرمیشدیر.

صفوت «معارف انجمنی» نی ۱۳۲۸ ایلینده قورور (جنوبی آذربایجان یازیچیلاری نین ادبی مجموعه‌سی، باکی، ۱۳۳۹، مقدمه). او، تبریزین مبارز روحانی لرینی بیرلشدیرمکده بؤیوک آددیم‌لار گؤتورور و شیخ محمد خیابانی حرکتینده بؤیوک ایشلر گؤرور. او، شیخ محمد خیابانی نین یاخین دوستی اولراق، بو قیاما قاتیلیب و الیندن گلهمنی اسیرگه‌مه‌ییر. صفوت تبریزین فرهنگی ساحه‌سینده باجاردیقجا چالیشیر و نئچه- نئچه تورکجه و فارسجا کیتابلار یازیر. اونون کیتابلاری بونلاردیر:

میزان الانسان

منابع الحکم
دانش و پرورش
بیر دسته گل
مین بیر شاعر
فرهنگ آذربایجان
داستان دوستان و ...

اعتماد

میرمهدهی اعتماد آذربایجان ادبیات تاریخینده پارلاق بیر اولدوز، بؤیوک صنعتکار و داهی بیر متفکر دیر. اونون یازیلاریندا، درین دوشونجه لر، پاک دویغولار، تمیز آرمانلار دالغالانیر. اونون شعرلری خالقیمیزین تاریخده یازیلان شرف و اعتبار سندی دیر، شاعرین اوره یی خلق ایله دؤیونوب و شعرلری بو دؤیونتولردن لپه له نیب دیر. اونون یازدیغی موضوعلاری چوخ اطرافلی و چوخ چئشیدلی دیر، آنجاق هامیسیندا علوی بیر انسانین روحو چیرپنیر و پاک دویغولاری ترنم اولور.

اعتماد هر زمان خائن لری افشا ائدیپ و خالقینا یئتیره ن ضرر لر دن داد چکیب دیر، بیر شئعیرینی سید ضیا یا حصر ائده رک اونون آذربایجان خالقینا ضرر یئتیردیگی و ضربه ووردوغو نو آچیقلا ییر و بئله سؤیلور:

آذر بالاسین چرخ فلک محنته سالدی
سانما چکیب ال، دویماییب ایستر هله سالسین.
بیر عنصر ناپاک سالیب زحمته خالق
فکری بودور: ایرانا بوتون زلزله سالسین.
قورخودماق اوچون تجزیه نی ائیله ییب عنوان
ایندی چالیشیر بو سؤزو دیلدن دیله سالسین.
چون هر نه دئدی گئتمه دی مقصودی قاباقدان
ایستر بو یالان سؤزلریله و لوله سالسین.
بیلیمیر بو یالان سؤزلرینه خالقیمیز اویماز
گئتسین اؤزونون طایفا- تیفاقین اله سالسین.
بو آنلامازین ماسکینی عالم تانییب دیر
ایستر اوزه ماسکین ائله سالسین، بئله سالسین.

اعتماد سانکی بوگونکو مسؤلاری تانی ت دیریر. او بو ریاکار، اختلاسکار و یالانچی مسؤللاری دوزگون تانی یاراق کسکین قلمی ایله رسوا ائ دیر، او «گئت آدامین تانی» آدلی شئعیرینده یئنه خالقین و اؤلکه نین دوشمنلرینی افشا ائ دیر، و بئله یازیر:

لای لای دئمه، ملت آییلبیدیر، داها یاتماز
الشمه بئله، هئچ کیم حیاتین سنه ساتماز.
بیهوده منه سؤیله مه ال چک بو ائلیندن

غئیرتلی اولان طایفا- تیفاغین، ائلین آتماز.

او لیریک شعرلرینده ده ائلینی، وطنینی یاددان چیخارمايیر، «ئلیمه سلام» و «دوغما آذربایجان» شعرى بو ادعايا گؤزل اؤرنکدير.

شاعیر دوشونجهلى و دُنیا گؤرموش بیر شاعر اولاراق، شعريله چالیشیر خالقى نی غفلت یوخوسوندان آییلدیب و کمالا ساری یؤنلتسین و عینی حالدا باشینا توپلانان دوشمنلری ده تانیتدیریر:

آچ گؤزون، یاتما، یاتان کیمسه ملامتده قالیب

یاتیب هر کس بوگونو خواب جهالتده قالیب.

هرکیم اؤز حقى نین اوستونده دفاع ائيله مەیب

داغیلیب وار- یوخو، بیر عمر شماتتده قالیب.

دئمه هرگز بو یولو گئتمه یه قادر دئیلیم

گئتمه یین کس بونو بیلسین کی ضاللتده قالیب.

فورستی فوت ائله یین خائنه خدمت ائله یین

آنلا سین کی: اؤزو، اوولادی اسارتده قالیب.

سنی آواره قویان قورخولو تهران اؤزودور

داغیدیب اؤلکه لری ایندی ندامتده قالیب.

ئیله ییب بوقوزو ملت سنه، تقصیری نه دیر؟

کی حقوقوندا اوزاق بیر بئله مودتده قالیب؟

بوشعر، گؤسته ریر کی میر مهدی اعتماد نه قدر سیاستله تانیش دیر و خائن لری یاخشی تانیر. اعتماد شیخ محمد خیابانی نین حرکتینی آچیقلا ییر و اونون دوشمنلرینی تانیتدیریر. ملی حکومت ایش اوسته گلن گونلرده ده یئنه وطن سئوه رلیک نغمه لرینی قوزاییب و «یئنی حیاتی میز» دان دانیشیر. (میرمهدی اعتماد، ۱۳۸۰).

میر مهدی اعتمادین باشقا اثرلری بونلاردیر:

الفباء جدید،

هدایت الکلان،

تحفه الصبیان،

گلین لر بزه گی،

گل غنچه سی و ...

بو اثرلرین هامیسی بوگونه قدر دفعه لرله چاپ اولوب، هله ده خالقیمیز اللرینده گزیر (علی قاتفقازیالی،

۲۰۰۲، ص ۳۱۲).

دوغروسو بودور کی ۱۳۲۰ دن ۱۳۲۵ ایلینه قدر آذربایجان ادبیاتی دیرچه لیر و بو ایلر ادبیاتین گلیشمه تاریخینده گؤرکملی بیر یئر توتور. رضا خانین قاچماسیلا، نسبی آزادلیق بوتون ایراندا یارانیر، اؤزه للیکله آذربایجان ملیت مسله سی داها آرتیق خالق ایچینده یاییلیر و چوخلو شاعرلر قلم اله آلیب، آنا دیل لری و آنا وطن لرینی اؤیمه یه جان آتیرلار. شعر داها لیریک حالیندان ملی بیر سوپه یه یوکسه لیر. وطن معناسینی آراماق،

آذربایجان عنوانی آلتیندا شعر سؤیله مک بیرینجی صفة دایانیر. هانسی شاعر آذربایجان عنوانینی شعرینده گتیرمیر؟ بو زامانین شعر خالقیمیزی اؤز ملی آزادلیغی یولوندا مبارزه یه دعوت ائدیر. دیکتاتورلوغو، استبدادی ردا نده رک، خالقی دموکراسیه چاغیریر و برابرلیگی، عدالتی، آزادلیقی تصویره آلیر.

پیشه وری زمانی دیلیمیز دیرچه لیر، رسمیت تاپیر. بیر ایله دیلیمیز ائله گلیشیر کی ۱۰۰ ایللیک یولو بیر ایله گئدیر. بو زمان آنا دیلیمیزده ۸ گونده لیک درگی، اونلارجا هفته لیک و ایللیق مجله لر چیخیر (شهریورین ۱۲ سی، ۱۳۵۸، ص ۸۵). ۱۲ شهریور کیتابیندا ۱۲ شهریور ۲۴ دن، ۱۲ شهریور ۲۵ ه قدر تکجه آذربایجان روزنامه سینده ۲۵۵ شعرین یازیلما سینی مطرح ائدیر. سیاسی مقاله لر داها آرتیق بیر قیده دهیر. سیاسی ادبیات بؤیوک نائلیت لر اله گتیرمیش و خالقین ایستک لرینی مطرح ائده بیلیمیشدیر. بو بیر ایله یوزلرجه تورکی کتابلار چاپ اولور.

بو زمان اونلارجا یوخ، بلکه یوزلرجه یازیچی و شاعر میدانا گلیر. تورک دیلی رسمیت تاپیر، تمام مدرسه لرده، اداره لرده تورکجه یازیلیب اوخونور. شاعرلرین سایسی چوخالیر: بالاش آذراوغلو، مدینه گولگون، حکیمه بلوری، علی جوادزاده (توده)، جعفرپور، موسی طاهری، هوشیار، دوزدوزانی، یداله اسدی، میرمهدی چاوشی، قلیخان بورچالو، میرتقی میلانی، محمدعلی مناف زاده، فتحی خشکنابی، عباس پناهی، فیروز صادق زاده، محمدرضا عافیت، محمد داداش زاده، جعفر کاشف، سیدعلی میرنیا، کمالی، آشیق حسین تبریزی، ایوب نمینی، سلیمان جهانی و... دیلیمیزه جان باغیشلا ییر اونون گلیشمه سینده اشتراک ائدیرلر. بونلارین نئچه سینی اعدام اولور و بیر نئچه سیندن هله ده بوگونه قدر خبر اله اولونمایب.

علی تبریزی

شاعیر، ادیب و فولکلور توپلایان سیمالاردان دیرکی شاهین سیخینتی - بوغونتولو چاغیندا قورخمازلیقلا تورکجه یازیب - یاراتدی آنجاق ۱۳۵ جی اینقیلابیندان سونرا دا، اؤز یولونا داوام ائتدی و بیر نئچه چیلخا تورکی کیتاب یایملا دی. شاه دؤورونده شاه اسماعیل داستانی ۲ جلدده، شاه اسماعیل دیوانی نی، اؤز تورکی دیوانی نی و باشقا تورکی اثرلری (علی تبریزی، شاه اسماعیل، تهران، انتشارات آتروپات، تاریخ سیز). چاپ ائدیبا ییملا دی. تهراندا «آتروپات» آدلی یابین ائوی نی دولاندیریب، ادبیاتیمیزا یاردیم ائدیردی. تبریزی "دیل و ادبیات" اثرینده دیلیمیزدن مودافیعه ائدیر، شعر دفتیرینده ده یوزلرجه فعل، سؤزجوکلری اؤلومدن بوراخیر و یئنی سؤزجوکلر ده یارادیر. اونون دیلیمیزده اولان خدمتلی اونودولماز دیر. آنجاق شاه رژیمین سیخینتی - بوغونتولاریندان اوزاقدا قالمایب، دفعه لرله توتساقلاردا عؤمور کئچیردیب.

دئیلر: دیل مس دیر، اما شعر قیزیل دیر. بیزیم دیل بو دیلر ایچینده قیزیل دیر. زنگین و گئیش ادبیاتیمیز واردیر. تورک دیلی شعر دیلی دیر. بو اینجه لیک لر هامیسی شعرده جانلانیر. بیز بو گؤزلیک لری ترجمه اولان شعرلرده داها آرتیق گؤروروک. بو ترجمه لره بالاجا بیر دقت یئتیرنده بو گئیشلیگی و گؤزلیگی دوشونوروک. ترجمه ده دوغورودور ترجمه ائدنین مهارتی اؤنملی دیر، آنجاق دیلین پتانسیلی داها اؤنملی دیر. شاهنامه ترجمه سی / حافظ دیوانی / مولوی دیوانی / نظامی دیوانی / باباطاهر دیوانی

بو مترجم لر دیلیمیزی گوجلندیریب و خدمت گؤسترمیشلر. تاسو فلر اولسون دولتیمیزین اولمادیغیندان باشقا دیلردن ترجمه لریمیز بارماق ساییسیندادیر، آنجاق بو کئچن ایللرده گنج یازارلاریمیز بو میدانی سولاییب چالیشماغا باشلامیشلار و رومان یازماق دا گوجلنمه ده دیر. آنجاق بونو دئییم کی فارس ادبیاتیندا تورکجه میزه چئویریلن شعر اثرلری، دیلیمیزین گوجونو و گؤزلیلیگینی گؤسته ریر. حتا استانبولجاندان اوستون اولدوغونو دا بللندیریر. باخین شاهنامه، دیوان حافظ (آذربویا)، باباطاهر (بهرام اسدی)، مثنوی معنوی (حیدرعباسی - باریشماز)، نظامی نین خمسه سی (صمد وورغون - رسول رضا - خلیل اولوتورک - محمد راحیم و باشقالاری)، ائله گؤزل ترجمه اتمیشلر کی فارس شعرلیندن داها یئترلی، داها گؤزل و حتا بیتلری اصلیندن آز اولراق معنالاری داها یئترلی اولموشدور. بو باره ده باشقا بیر زمان دانیشماق اولار. مثلا مثنوی معنوی - مولوی دن استانبول تورکجه سینه پروفیسور گولپینارلی ترجمه ائدیب، اما آذربایجان تورکجه سینده باریشمازین ترجمه سی هامی عالیم لری و ادیب لری حیرته قویور. بونون نه دنی دوغوردور مترجمین مهارت اساس دیر، اما دیلیمیزین اؤز پتانسیل لری و گؤزلیلیگی ده دانیلماز بیر قونودور. بو گؤزلیلیگی بئله بئله مترجم لریمیز یارادیر.

صمد بهرنگی و دوستلاری: اوختای یئنی و مدرن شعر حرکتینی یارادیر، حبیب ساهر اونون یولونو گئدیر، آیتان - پروفیسور حمید نطقی بو یولو داها هامارلاییر؛ صمدین یولداشلاری، مناف فلکی، بهروز دهقانی، مرضیه احمدی اسکویی و یوزلرجه باشقالاری بو یولدا محمدرضا شاهین باسقیلاری قارشیندا جانلارینی قوربان وئیر و اؤز ملتی نین وارلیغیندان دفاع ائدیرلر. صانیدیق ادبیاتی دیلیمیزین زنگین بیر خزینه سی بونلارا عاییددیر. صمد بهرنگی ایراندا روشنفکر آدلانان طیف اوچون آبرو قازاندی، چکیچی بوراسی دیر کی مرشدی زاد "روشنفکران آذربایجان" کتابیندا اصلا صمد بهرنگی دن آد چکمک ایسته مه ییر. اونون نظرینده روشنفکرلر کسروی لر، مرتضوی لر، شیخ الاسلامی کیمی ساتقینلاردیر.

زهتابی - دیلیمیزین چیچکلنمه سی، علمی صورته اویرنمه سی یولوندا نئچه نئچه کتابلار یازدی. اونلارجا شعر دفتری، تاریخ یازمیش، دیلیمیزین قایدا - قانونلارینی علمی سویه ده آچیقلامیشدیر. ادبیات ساحه سینده ده درین و علمی آراشدیرمالاری اولموش، اونلارجا کتاب یازمیشدیر. دیل ساحه سینده بو اثرلری یازمیشدیر:

آنا دیلیمیزی نئجه یازاق؟ مقاله، بالاجا کتاب، تبریز.

معاصر ادبی آذری دیلی / علمی - تحقیقی اثر، تبریز.

ایران تورکلری نین اسکی تاریخی، تحقیقی اثر، یکی جیلده، تبریز.

دافعه سیاستی، جاذبه سیاستی اولمالیدیر، ارومیه، نوید آذربایجان.

عروضون تورک فولکلوروندا کؤکلری، تحقیقی - علمی اثر، زنجان، امیدزنجان.

زبان ادبی آذری معاصر (فارسی)، تبریز.

علم معانی (فارسی) تبریز.

جنایت ۲۵۰۰ ساله شاهان، (فارسی)، بغداد.

آیا زبان فارسی به زبانهای ملل دیگر ایران برتریت دارد؟

آذربایجانین یئر آدلاری، تبریز، مهد آزادی.

آذربایجان دیلی نین نحوی، تبریز فجر آذربایجان.

دوکتور جواد هیئت - وارلیق درگیسیله بیر مکتب یاراتمیش، عئینی حالدا خالقیمیزین بوزامان احتیاج دویدوغو قونولار اساسیندا مقاله لر و کتابلار یازمیشدیر. اونون اثرلری بوگون آذربایجان دیلی و ادبیاتی نین سندلری کیمی ده یرلندیریلیر. اونون دیل و دیلچی لیک حاققیندا درین و علمی نظریه لری دونیا دیلچی لری یانیندا دیلیمیزین وارلیغینی و علمی دورومونو تثبیت ائتمیشدیر.

صدیق - دوکتور صدیق ۶۰ ایل آذربایجان تورک دیلینه، ادبیاتینا خدمت ائتمیش، وارلیغیمیزدان مودافیعه ائتمیش و بوگون بیزیم باشی اوجالیق سندلرینی توپلامیش و ۳۰۰ جیلده یاخین اثرلر یازمیشدیر. محمدعلی فرزانه - ادب و نزاکتله برابر ان گؤزل بیر بیان و شیوه ایله بیزلره دیلیمیزی یئرلی - کؤکلو صورتده، علمی باخیشلا اؤیرتمیش و ده یرلی اثرلریله بیزلره اخلاق، نزاکت، علم اؤیرتمیشدیر؛ شاه دؤرونون جنایت لرینی آچیقلامیشدیر. فرزانه جنابلاری دوکتور مبین ایله برابر گذشته - چراغ راه آینده کتابینی یازمیش و تاریخیمیزدن اولان باسقیلاری و تحریفلری افشا ائتمیشدیر.

دوکتور مبین - شیمشک - ایراندا جودام ناخوشلوغونا مبتلا اولانلاری باباباغی نا توپلاییب، اولاری موداوا ائتدی، جسم لرله برابر اولارین اورکلری و ذهن لرینی ده قورویوب دیرلئتدی. دوکتور مبین اولارجا مقاله، کتاب، اؤزللیکله اوشاق کتابلاری یازدی. مبین ین یازدیغی کتابلاردان نچه سی اوشاقلارا عاییددیر او جومله دن بونلاری سایماق اولار:

(۱) آچیل چتریم، آچیل

(۲) گل باهاریم، گل

(۳) قوش یوواسی

(۴) لای لای مارالیم لای لای

(۵) آغ گول، آغا گول، آیی گول

گؤردویوموز کیمی مبین اوشاقلارین آنادیلینی اؤیرنمه مساله سینه اؤنم وئرمیش و بو یولدا چالیشمیشدیر.

پروفیسور دوکتور حمید نطقی - ایران روابط عمومی آتاسی، وارلیق درگیسی نین باش یازاری دیلیمیزین یازی قایدالاری اوچون بؤیوک زحمت لر چکدی. کتابلار یازدی، شعرده مدرن و یئنی شعریمیزی جانلاندیریب زنگینلشدیردی و مدرن شعریمیزین گلیشمه سینده چابالاری اون ودولماز اولدو.

پروفیسور دوکتور علی اکبر ترابی - حلاج اوغلو - جامعه شناسی علمی نین آتاسی، ۵۰ دن آرتیق کتاب یازراق حلاج اوغلو تخلصو ایله ائینالی داغی و بیر چوخلو شعرلریله آنادیلیمیزین دادینا چاتمیشدیر.

آذربایجاندا مرتضوی لر، امین ریاحی لر، شیخ الاسلامی لر، جواد مشکور، کارنگ و باشقالاری میدانلارینه آلدیغی بیر زاماندا آذربایجان ساکت اوتورمادی، سوسمادی، فارسجا اولورسا دا خالقین دردینی سؤیلر دیلی اولدولار. عئینی حالدا صاندیق ادبیاتیمیزی دا یاراتدییلار.

بوگون نئچه مین شاعیریمیز میداندا دیر. باریشمار حیدر عباسی - هم مترجم، هم شاعیر و هم آراشدیرماجی دیر. اونون مثنوی معنوینی ترجمه ائتمه سیله دیلیمیزین گلیشمه سینده یاردیمچی اولمادان علاوه، دیلیمیزی گوجونو و گؤزلیگینی ده گؤستمیشدیر. اونون اثرلریندن سایماق ایسترسک بونلاری آد چکه بيله ریک:

۱- چاغریلمامیش قوناقلار

۲- نغمه داغی و استعمار

۳- اودوملو دیره ک

۴- کعبه وقانلی اذان - یار و نار

۵- شرح انور - ایکی جلد

بوگون یوزلرجه خانیم و آقا شاعیرلریمیز یاشاییر. آنجاق شاعیرین اوچ تکلیفی واردیر: دیل، دوشونجه، دوینغو منیم بورادا سؤزوم نئچه مین شاعیرلریمیزه قایدیر. دیل اساس یئر توتور آنجاق شاعیرلریمیزدن بیر ایستک ده واردیر. دیلیمیزی قورویانلار، دیرچلدن لر، جانلاندیرانلار شاعیرلر دیر. دیلیمیزی دوزگون یارارلانماق دا اونلاردان گؤزله نیلیر. تاسوف یئری بوراسی دیر کی بیر سیرا شاعیرلریمیز دیلیمیزین دوزگون اؤیرنمه ییب و شفاهی اؤیرندیکلرینه قانع اولاراق قلم اللرینه آلمیشلار. بونا گؤره ده گاهدان سهولر گؤرونور. ۴۰ ایل یازیب، آما دؤرد ساعات دیل اؤیرنمه یه وقت آییرمایان شاعیرلرین شعرلری دیلدرده بوگون گزسه ده، اؤزلریندن اؤنجه اؤلوب آرادان گئده جک. مگر دیلیمیزه خدمت ائتمیش اولسا قالا جاق دیر. شاعیر دیلی یونتلامالی، صافلاتمالی، گؤزلشدیرمه لی دیر. میسی قیزیلا چئویرمه لی دیر. دوکتور براهنی دئمیشکن سؤز میس دیر شعر قیزیل. شاعیرلر دیلین زرگرلری دیرلر. بیزیم بوگونکو تکلیف لریمیزدن: دیلیمیزده یازماق، دیلیمیزی دوزگون یازماق، اونون گلیشمه سینده چالیشماق و . . . دیر.

قاینالار:

- اسماعیل رائین، فراموشخانه و ماسیونری در ایران، ۳ جلد، ۱۳۵۷، چاپ سوم.
- محمود افشار، آذربایجان و زبان آن، ۲ جلد، ۱۳۵۸.
- سلام اله جاوید، دوستلار گؤروشو، ۱۳۵۸.
- میر جلال، ۲۰ عصر آذربایجان ادبیاتی، بامی، ۱۹۸۸.
- میرزه علی معجز، کلیات، جلد ۱ و ۲، تبریز، انتشارات فردوسی، (بدون تاریخ).
- جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتالوژیسی، باکی، جیلد ۲، ۱۹۸۳.
- جنوبی آذربایجان یازیچیلارینین ادبی مجموعه سی، باکی، ۱۳۳۹، مقدمه.
- علی قافقازیالی، ایران تورک ادبیاتی، ارزروم، ۲۰۰۲.
- میرمهدی اعتماد تبریزی، نصاب اعتماد، تصحیح دکتر حسین محمدزاده صدیق، تهران، ۱۳۸۰.
- شهریورین ۱۲ سی، تبریز، ۱۳۵۷.
- علی تبریزی، شاه اسماعیل، تهران، انتشارات آتروپات، تاریخ سیز.
- حیدر عباسی (باریشماز)، چاغریلمیش قوناقلار، چاپ اول، تبریز، نشر لاله، ۱۳۶۲.

حیدر عباسی (باریشماز)، نغمه داغی و استعمار، تبریز، نشر تلاش، ۱۳۶۳.

حیدر عباسی (باریشماز)، اودوملو دیره‌ک، تبریز، نشر شفق، ۱۳۶۷.

م. کریمی، اولدوزلار اله نیر، تبریز، نشر اختر، ۱۳۹۵.